

SLOVENSKÝ NÁRODOPIIS

1

XVII

VYDAVATELSTVO
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED
BRATISLAVA 1969

OBSAH

STÚDIE	
Stanislav Dúžek, Tanečná tradícia Podpofania — spôsoby uchovávanía a podmienky existencie ľudového tanca	3
Ján Botík, Obydlia rozšírených rodín v Honte	53
MATERIÁLY — ARCHÍV	
Kliment Ondrejka, Rytmičný pohyb ako zložka zvykostiav a ľudových slávností	98
Zora Apáthyová-Rusnáková, Príspevok k bývaniu v Košických Hámroch	114
Rudolf Zátka, Rastlínstvo v živote a kultúre ľudu v Brezolupoch, okres Topoľčany	128
František Sedláčok, Poriadok pre mlyny a mlynárov z roku 1771	137
ROZHĽADY	
Ján Podolák, Seminarium ethnologicum — medziuniverzitná terénna prax poslucháčov národopisu	142
Ema Kahounová, Správa o valnom zhromaždení Národopisnej spoločnosti československej v Strážnici	145
Rezolučné Národopisné spoločnosti československé pri ČSAV	145
Kliment Ondrejka, Jubilejné Sviatky ľudového tanca, hudby a spevu vo Východnej	146
Ján Podolák, Nové národopisné pracovisko na Slovensku	149
Soňa Burlasová, VI. medzinárodný zjazd slavistov v Prahe 1968	150
Jarmila Pátková, Poznatky etnografa z cesty po Veľkej Británii	152
RECENZIE A REFERÁTY	
Sborník Slovenského národného múzea, Etnografia 8, r. LXI — 1967, (J. Pátková)	162
Jozef Štolc, Reč Slovákov v Juhoslávii I, Zvuková a gramatická stavba, (S. Svehlák)	163
Ročenka Technického múzea v Košiciach 1968, Zost. S. Butkovič a kol. (J. Hanušin)	165
Hybe večera a dnes, Na pamiatku 70., založenia mesta, Zost. O. Mrlian (J. Podolák)	167
S. St. Mokranjac, Zapisi narodnih melodija, urednik Stana Djurić-Klajn (S. Burlasová)	169
BIBLIOGRAFIA	
Milada Kubová, Bibliografía slovenskej etnografie a folkloristiky za rok 1967	170

INHALT

STUDIEN	
Stanislav Dúžek: Die Tanztradition des Gebietes „Podpofanie“ — Methoden der Erhaltung und Bedingungen der Existenz des Volkstanzes	3
Ján Botík: Wohnstätten der erweiterten Familien im Hont-Gebiet	53
MATERIALEN — ARCHIVALIEN	
Kliment Ondrejka: Die rhythmische Bewegung als Komponente des Brauchtums und der Volksfeste	98
Zora Apáthyová-Rusnáková: Beitrag über die Wohnkultur in der Ortschaft Košické Hámre	114
Rudolf Zátka: Pflanzen im Leben und in der Kultur des Volkes in Brezolupy, Kreis Topoľčany	128
František Sedláčok: Eine Mühlen- und Müllerordnung aus dem Jahre 1771	137
UMSCHAU	
Ján Podolák: Seminarium ethnologicum — Interuniversitätspraxis der Ethnographiestudenten im Terrain	142
Ema Kahounová: Bericht über die Vollversammlung der Tschechoslowakischen Ethnographischen Gesellschaft in Strážnica	145
Resolution der Tschechoslowakischen Ethnographischen Gesellschaft an der Tschechoslowakischen Akademie der Wissenschaften	145
Kliment Ondrejka: Jubiläumstage des Volkstanzes, der Volksmusik und des volkstümlichen Gesanges in Východná	146
Ján Podolák: Eine neue ethnographische Arbeitsstätte in der Slowakei	149
Soňa Burlasová: Der VI. Internationale Slawistenkongreß in Prag 1968	150
Jarmila Pátková: Erkenntnisse eines Ethnographen von einer Reise durch Großbritannien	152
REZENSIONEN UND REFERATE	
Milada Kubová: Bibliographie der slowakischen Ethnographie und Folkloristik für das Jahr 1967	170

CONTENTS

STUDIES	
Stanislav Dúžek, Dance Tradition „Podpofanie“ — Ways of the Preservation and Conditions of the Existence of the Folk Dance	3
Ján Botík, Habitations of the Enlarged Families in the Region of Hont	53
VARIOUS MATERIAL — ARCHIVES	
Kliment Ondrejka, The Rhythmic Motion as a Component of the Customs and Folk Festivities	98
Zora Apáthyová-Rusnáková, Contribution to the Habitation in the Village of Košické Hámre	114
Rudolf Zátka, Plants in the Life and Culture of the People in the village Brezolupy, district Topoľčany	128
František Sedláčok, Regulation for Mills and Millers from the Year 1771	137

Na l. strane obálky: Rytmičná hra Lopatkovanie zo Starcej Huty (Podpofanie). Fotoarchiv ÚHV SAV, Foto S. Dúžek, 1968

l. Seite des Umschlages: Rhythmisches Spiel „Lopatkovanie“. Aufnahmen: S. Dúžek, 1968

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

ČASOPIS SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

SPOLNÝ UCHOVÁVANÁ A POŠIEMKY

EXISTENCIA ČLOVĚČENIA

STANISLAV ŠTUKA

1969

XVII

1969

VYDAVATELSTVO

SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

BRATISLAVA

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

ČASOPIS SLOVENSKEJ ARMIJNEJ VÝB.

XVII

1961

HLAVNÁ REDAKTORKA

Božena Filová

VÝKONNÝ REDAKTOR

Pavol Stano

Redakčná rada: Rudolf Bednárík, Soňa Burlasová, Emília Horváthová, Soňa Kovačevičová, Jaroslav Kramařík, Michal Markuš, Ján Michálek, Ján Mjartan, Stefan Mruškovič, Ján Podolák

irgendwie ernstlich antasten wird. Wer auch das zeremonielle Element unwiederbringlich dahinschwindet, so wird die anmutige, rhythmische Bewegung — unsere nationale Bewegungssprache — als lebendiges Erbe unserer Ahnen doch länger bestehen bleiben. Es verschwindet aber auch der alte Tanz und daher muß man ihm schleunigst

größere Aufmerksamkeit widmen — nicht nur als einem kulturhistorischen Dokument, das auf seine Weise zu einer allseitigeren Aufhellung des Lebens unseres Volkes beiträgt, sondern auch als einem klassischen Erbe der Vergangenheit, auf dem sich unsere heutige nationale choreographische Kunst aufbaut und dessen Traditionen sie weiterentwickelt.

PRÍSPEVOK K BÝVANIU V KOŠICKÝCH HÁMROCH

ZORA APÁTHYOVÁ-RUSNÁKOVÁ

Národopisný ústav SAV, Bratislava

Čiastkové osvetlenie bývania a interpersonálnych vzťahov vo vnútri domácnosti obsahujú rozličné tematické štúdiá,¹ napr. o ľudovom staviteľstve, nábytku, strave, spoločenských pomeroch ap. V tejto práci² sa snažím podať obraz o bývaní a živote v hámorskom dome, s osobitným prihliadnutím na postavenie ženy v rodine. Sociologický zaujímavý je súčasný materiál, získaný v období začínajúceho sa spoločensko-psychického, ba i faktického rozkladu obce. Je rukolapným dôkazom toho, ako obec determinuje svojich obyvateľov a ako je nimi determinovaná. Táto spätná väzba určuje narastanie i úpadok oboch priamych činiteľov, t. j. obce i obyvateľov v celom historickom priereze. Materiál, zhrnutý v tejto práci, je ohraničený zhruba 80. rokmi minulého storočia na jednej strane a súčasnosťou, t. j. faktickým zánikom obce na strane druhej.

Z dejín a hospodársko-sociálneho vývoja obce

Košické Hámre sú jednou z piatich obcí (Ružín, Rolova Huta, Margecany, Jaklovce a Košické Hámre), nachádzajúcich sa v areáli projektu Vodné dielo Ružín, ktoré ich zatopí (z Margecian len časť).³ S výstavbou vodného diela sa začalo v roku 1962 rozličnými terénnymi úpravami; v roku 1964 sa pristúpilo k postupnej asanácii postihnutých dedín. Posledná rodina z Košických Hámrov sa odsťahovala dňa 17. novembra 1966, takže tento deň môžeme považovať za dátum zániku obce.⁴

Prvá správa o existencii Košických Hámrov je z r. 1707. Roku 1715 žilo v Hámroch šesť želiarskych rodín.⁵ Z tereziánskeho urbára z r. 1772 vysvitá, že Hámre patrili mestu Košice a že ich obyvatelia boli po-

¹ V posledných rokoch sa publikovalo niekoľko štúdií, zaoberajúcich sa problematikou bývania a rodinných vzťahov. Sú to najmä práce J. Mjartana, S. Švecovej a čiastočne i J. Botíka.

² Príspevok je rozšírenou kapitolou z mojej diplomovej práce *Národopisná monografia obce Košické Hámre*, ktorá vznikla na základe terénnych výskumov v rokoch 1964—1965. — O Košických Hámroch doteraz nejestvoval príspevok, ktorý by sa bol zaoberal národopisnou problematikou obce.

³ Projekt Ružín je viacúčelové vodné dielo, ktoré bude zdrojom priemyselnej vody a elektrárňou pre VSŽ. Nádrž vodného diela sa mala napustiť r. 1968.

⁴ Podľa informácií z odboru výstavby ONV-Košice, obyvatelia Košických Hámrov presídlili do 28 obcí. Väčšinou do okresov Košice a Spišská Nová Ves.

⁵ Podľa portálnych súpisov z r. 1715. B. Varsík, *Osídlenie košickej kotliny*, Bratislava 1964, 223.

Obr. 1. Košické Hámre, časť ulice s murovanými domami, postavenými po prvej vojne. Autorkou fotosnímkov je Z. Apáthyová-Rusnáková, 1964.

vinní mestu poľnohospodárskymi robotami.⁶ Prvá zmienka o železiarstve v Košických Hámroch pochádza z r. 1740; z tohto roku sa zachoval zápis o voľbe samostatného inšpektora pre *železný mlyn* v Košických Hámroch.⁷ Ďalšie údaje o železiarni z 18. a prvej polovice 19. stor. sú už častejšie v hospodárskych spisoch mesta Košíc, ktorým železiarne v Košických Hámroch patrili ako mestský podnik.⁸

Dôležitým medzníkom pre ďalší rozvoj

obce a priemyselnej výroby na jej území je rok 1852, keď Otto Jakob s, občan nemeckého pôvodu, založil železiareň. Podľa ústneho tradovania spočiatku to bola *klinčikáreň*, avšak o niekoľko rokov neskôr, keď sa podnikateľ Jakobs finančne vzmohol, postavil v strede obce vysokú pec a zlieváreň, ktorá podstatne ovplyvnila život v obci.⁹

Košické Hámre bezprostredne susedili s obcou Malý Folkmár,¹⁰ od ktorej ju oddeľoval len potok Opátka, ktorý bol súčasne hranicou

⁶ Novem puncta interrogatoria 1772. Roboty a dávky sa odvádzali podľa *obyčaja dávneho*. Do roku 1764 boli obyvatelia Hámrov *na úrende*, potom sa už označujú ako *úročistí poddaní mesta Košíc* a obrábajú polia pre vrchnosť pešo alebo záprahom. Krajský archív v Košiciach, fond Košické Hámre.

⁷ Inspector mallei Hamor. Pozri O. Halaga, *Archív mesta Košíc*, Praha 1957, 104.

⁸ „Mestské hospodárstvo (Košíc) v 18. a v prvej pol. 19. stor. už necharakterizuje len obchod a poľnohospodárstvo, ale i priemyselné podnikanie. Mestské železiarne (negotiatio ferri, malleus ferri) sú v Košických Hámroch.“ O. Halaga, c. d., 21.

⁹ Nový železiarsky podnik sa na svoju dobu označoval ako veľkorysý. *Abauj-Torna vármegye és Kassa*, Budapest 1896, 274–275.

¹⁰ Podľa tradície Malý Folkmár založili dvaja bratia Lenartovci, ktorí sem došli z Veľkého Folkmára a usadili sa v bezprostrednej blízkosti Hámrov, na ľavom brehu potoka Opátka. Priezvisko Lenart sa v časti Malého Folkmára zachovalo dosiaľ. — Malý Folkmár vznikol r. 1808 a je teda mladšou osadou ako Košické Hámre. B. Varsík, c. d., 224.

medzi Abovskou a Spišskou župou. Tým sa stalo, že dve bezprostredne susediace obce patrili do rôznych žúp. Každá z týchto obcí mala svoju správu na čele s richtárom a osobitný urbár, obyvatelia oboch obcí žili však jednotne organizovaným spoločenským životom. Roku 1945 sa Košické Hámre a Malý Folkmár zlúčili v jednu obec pod názvom Košické Hámre. Zlúčené Košické Hámre mali 160 domových čísiel a 860 obyvateľov.

Napriek tomu, že Košické Hámre vznikli v okruhu banskohutníckej kolonizácie a v polovici 19. storočia tu vyrástol veľký železiarsky podnik, kultúra a povedomie tunajšieho obyvateľstva mali tradičný roľnícky charakter. Hámorčania sa cítili príslušníkmi roľníckeho stavu, aj keď im neposkytoval dostatočnú obživu. Pracovali pre miestnu továreň ako furmani (privádzali rudu zo Žakaroviec, ďalej vápenec, uhlie a odvážali hotové výrobky). Aj niekdajší želiari radšej pracovali pre továreň ako drevorubači (prpravovali drevo pre uhliarov), než by mali pracovať priamo v nej. No i tak každý roľník si vedel sám podkúť svoj statok alebo vyrobiť jednoduché kovové nástroje. Až po druhej svetovej vojne, keď nové životné podmienky vyžadovali zmenu práce a života, z mnohých gazdov sa stali robotníci, či už v tunajšej továrni, alebo v meste.¹¹

Ludový dom a jeho dispozícia

Obe časti dnešných Košických Hámrov majú veľmi nepravidelný pôdorys. Je to kombinácia prícestnej, potočnej a zhlukovej dediny (obr. 1). Vyskytujú sa domy krátke i dlhé, situované čelom i bočnou stenou do ulice a novšie domy zo 40. rokov nášho storočia s pôdorysom do L. Väčšina domov stojí priamo do ulice, no sú i také, pred ktorými je malá záhradka a napokon nachádzame i domy, postavené na svahu. Na svahoch, kde nebolo dosť priestoru pre hospodársky dvor, mávali pozemky — *funduše* hámorskí želiari, nazývaní *pešari*. Hospodárske budovy stáli

väčšinou v zadnej časti pozemku alebo po jeho stranách.

Obytné domy trvale osídlených miestnych obyvateľov treba rozlišovať od jeden- až trojpriestorových továrenských bytov železiarne (*maše*), v ktorých bývali prechodne zamestnaní pracovníci podniku. Okrem toho boli v obci domy obchodníkov a tunajších Cigánov, ďalej výrobné objekty železiarne, dom niekdajšieho majiteľa podniku (teraz MNV), niekoľko verejných budov — ako boli škola, škôlka, kostol, kultúrny dom, mlyn.

Základné priestorové členenie tunajších roľníckych domov predstavoval trojpriestorový dom, členený na *chyžu* (izbu), *priklet* (pitvor), ktorý sa neskôr pretvoril v *kuchyňu* a *komoru*.

Okrem tohto základného typu vyskytovalo sa i iné rozdelenie, najmä u sociálne slabších občanov, gazdovských domov: *chyža*, *priklet*, *chyža*, k tomu oddelená komora. Tento typ sa neskôr rozdelením pôvodného veľkého *prikletu* členil na: *chyžu*, *kuchyňu*, *kuchyňu*, *chyžu*. Ďalej našli sme i takéto členenie domov: *chyža*, *kuchyňa*, *komora*, *kuchyňa*, *chyža*, ktoré vzniklo z ďalšej obytnej jednotky (obr. 2). Novšie domy bývali stavané dvojakým spôsobom: a) na rovine majú priestorové členenie: *chyža*, *kuchyňa*, *komora*, *maštal*; b) na nerovnom teréne so spádom do dvora: vrchnú časť tvoria *chyža*, *kuchyňa*, *komora*, pod *kuchyňou* sa nachádza letná *kuchyňa*, pod *komorou* *maštal*; do vrchnej časti domu sa vchádzalo schodami na malú krytú pavlač (*ganek*), z ktorej viedli dvere do kuchyne (obr. 3).

V priebehu dvadsiateho storočia Košické Hámre boli temer úplne prestavané. Najstaršie domy, na ktoré sa ľudia pamätajú, (dnes už nestoja, alebo aspoň nie v pôvodnej forme), boli postavené v polovici minulého storočia. Materiálom bolo drevo z urbárskeho lesa (smrek, menej jedľa), v menšej miere kameň alebo váľky.

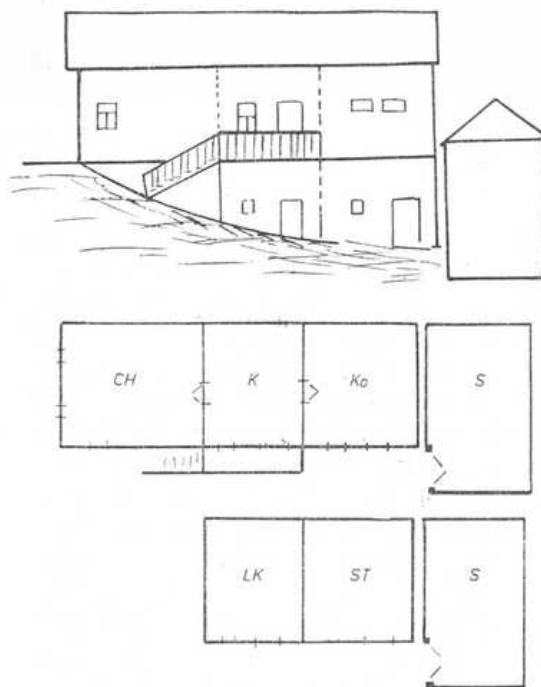
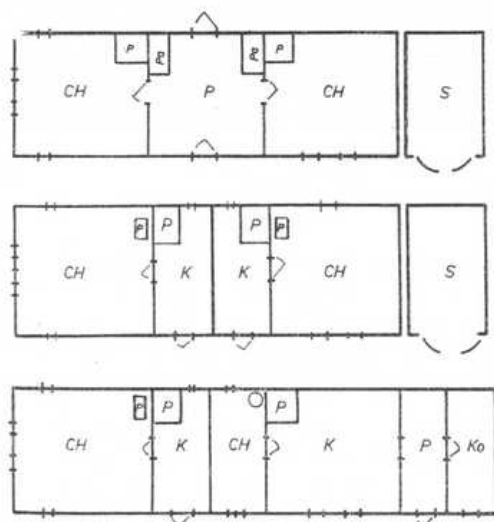
Staré hámorské obydlia boli nízke, zvonka i zvnútra omazané hlinou, s malými (cca 50 × 60 cm) okienkami. *Chyža* mala 3 až 4

¹¹ Tým sa rozvrstvenie obyvateľstva podľa zamestnania podstatne zmenilo: roľníkov bolo 0,5 % robotníkov 85,5 %, zamestnancov (železničiarov) 10 % a inteligencie 4 %. Napriek tomu do posledného obdobia bolo v obci 59 držiteľov poľnohospodárskej pôdy nad 2 ha a 40 držiteľov, ktorí vlastnili od 0,5 do 2 ha. Všetci majitelia, až na malé výnimky, pôdu obrábali.

okná, dve z nich vpredu na priečeli, jedno na strane do dvora, posledné oproti nemu. Strechy boli pokryté slamou, podľa popisu štvorspádové. U bohatých sedliakov sa pokrývali šindľom kupovaným v susednej Opátke. Stavby zrubové, ako aj kamenné si Hámorčania nestavali sami, ale volali odborníkov z iných dedín (z Klenovca, Miklušoviec, Gelnice).

Situácia v bývaní bola veľmi nepriaznivá. Ťažké časy hospodárskych kríz spôsobovali nezamestnanosť aj v tomto kraji.¹² Hámorskí obyvatelia boli nútení odchádzať za prácou do cudziny, najmä do Ameriky, a keď sa vrátili, vynaložili všetko úsilie na to, aby si opravili starý alebo postavili nový dom (obr. 4). Týmto sa začal meniť vzhľad obce.

Intravilán sa rozširoval na lúky, pretože pôvodné stavebné pozemky sa už úplne zastavali. Amerikáni si stavali domy, v ktorých prikelet sa už vystriedal kuchyňou, čím vznikol ďalší obytý priestor. Vlna prestavieb a výstavby nových domov vyvrcholila koncom 20. rokov. Hlavným stavebným materiálom v tomto období bol kameň, ktorý si tunajší ľudia mohli za malý poplatok zadovážiť v košíckom kameňolome. Domy sa zvyšovali o 50–60 cm, vymieňala sa strecha, slamenú krytinu vystriedala škridla a plech; v roku 1964 boli slamou pokryté už iba štyri hospodárske stavby. Podstatne sa zväčšovali okná, prikelet sa prerábala na kuchyňu a hlinená podlaha sa zakrývala drevenou dlaždkou.

Obr. 2. Vývoj pôdorysu murovaného domu č. 57–58: a) chýža, prikelet, chýža, stodola; b) chýža, kuchyňa, kuchyňa, chýža, stodola; c) chýža, kuchyňa, chýža, kuchyňa, prikelet, komora.

Obr. 3. Priestorové členenie murovaného domu so suterénom č. 138, postaveného na svahu: chýža, kuchyňa, komora, letná kuchyňa, stajňa, stodola.

¹² V rokoch 1901–30 v Košických Hámroch zaznamenali úbytok obyvateľov o 6,1–10 %. *Geografia rajónu Východoslovenských železiarní*, Bratislava 1964, 281.

Obr. 4. Murovaný dom č. 87, postavený r. 1925 z úspor získaných v USA.

V dôsledku častého delenia intravilánu zmenšovali sa pôvodné *grunt*y, takže i hospodárske budovy sa stavali nepravidelne, kde bolo miesto. Mnoho záviselo aj od toho, či sa majitelia jednotlivých častí gruntu cítili byť príbuznými, alebo nie. Kým pri obydliach nachádzame neveľa stavaných dvojdomov, pri hospodárskych budovách sú takéto dvojice častejšie. Okrem nedostatku miesta tu pôsobilo i šetrenie materiálom. V dvojici bývali maštale, chlievy i humná (obr. 5). Kým na prelome storočí sa maštale — *chlievy* stavali pri dome, neskôr sa budovali ako súčasť domu. Hnojisko bývalo za mašťalou, alebo v strede dvora. Chlievy pre ošipané sa stavali tiež bližšie k domu.

Záchod bol postavený buď pri mašťali, alebo pri chlieve. Bol z dosák a jeho čistote sa nevenovala väčšia pozornosť.

Konča dvora bola obyčajne postavená stodola s humnom. Pod termínom *humno* sa tu rozumel mlat a termínom *stodola* sa označovali priestory na uskladnenie nevymláteného obilia, resp. slamy. Kým stodola i v súčasnosti v podstate slúžila pôvodnému účelu,

humno, na ktorom sa prv celú zimu mlátilo, bývalo v poslednom období zapratané rozličným poľnohospodárskym náradím a vecami, ktoré ešte úplne nestratili svoju utilitárnu hodnotu (obr. 6).

Zemiaky sa v minulosti uskladňovali v jamách, ktoré boli v izbe pod posteľami a v tzv. *gruľových jamách*, vyhlbených na suchom mieste nad dedinou. V období prvej republiky pribúdala do areálu hospodárskeho dvora pivnica, ktorá sa stavala vždy mimo domu, osve, obyčajne na záhumní.

Formy rodinného života

Bývanie a život v dome boli úzko spojené s formou rodiny, v ktorej sa zase odrážala celková spoločensko-ekonomická situácia určitého historického obdobia.

Najstaršou zachytenou formou rodiny, živou v obci ešte na prelome storočí, bola tzv. *rozšírená rodina*, v ktorej ekonomickú jednotku vytvárali rodičia a ich synovia so svojimi rodinami. K segmentácii tejto rodiny dochádzalo pred úplným dosiahnutím dospe-

Obr. 5. Spoločné murované maštale a komory troch bratov, postavené r. 1924.

losti tretej generácie, keď každá individuálna rodina získavala (prístavbou, resp. výstavbou) samostatný obytný priestor a oddelila sa tak i hospodársky. Rodine, zostávajúcej v rodičovskom, pripadala starostlivosť o starých.

Tento najstarší variant rozšírenej rodiny bol i do posledného obdobia všeobecne frekventovaný a zachovával si viaceré tradičné prvky, týkajúce sa hlavne postavenia nevesty. Ostatné varianty súžitia v jednej domácnosti, alebo v jednom dome môžeme považovať za formy prechodu od rozšírenej rodiny k rodine individuálnej a vyplývali z neutušennej hospodárskej situácie.

Ešte v prvom desaťročí nášho storočia nachádzalo sa v obci niekoľko domov, v ktorých žila rozšírená rodina. Na čele hospodárstva stál otec — gazda a matka — gazdiná. Ak z mužových rodičov žila len matka, v tom prípade iba ona viedla gazdovstvo i domácnosť. Rozdeľovala práce, určovala najstaršej neveste, čo má variť, lebo v tomto prípade varila ona a tiež sa starala o deti. Ostatné (mladšie) nevesty vykonávali práce okolo dobytku a pracovali na poli.

Tažisko práce mužov bolo mimo gazdovstva — zarábali furmankou a drevorubačstvom.

So zaujímavým príkladom súžitia v jednom dome sme sa stretli v dvore U Ondušky (dom č. 57—58; ide vôbec o prvý dom, postavený v malofolkmarkskej časti obce). Bol to starý dvojdom s dispozíciou: chyža, priklet, chyža. Pôvodnými obyvateľmi domu boli dvaja bratia. Poslední majitelia boli už štvrtou generáciou dedičov a ako takí necitili sa už viazaní príbuzenskými vzťahmi. Napriek tomu priklet (pitvor) zostal spoločný až do začiatku 30. rokov, kedy vymieňali *pahrjotky* (ohniská) za sporáky. V tom čase pri likvidácii širokého komína sa rozdelil priklet priečkou na dve časti. Z pôvodného prikletu vznikli tak dve malé kuchyne.

Začiatkom 50. rokov, keď sa rodina v zadnom trakte rozšírila vydajom dcéry, doterajšiu kuchyňu prerobili na izbu, v ktorej bývali mladí a veľkú chyžu na kuchyňu, kde sa varilo a kde spali rodičia s ďalšou nevydatou dcérou. Táto prestavba domu pokračovala prístavbou dvoch menších miestností: predsieni a komory.

Priestory v prednej časti domu sa nemerili. Bývali tu však dvaja bratia so svojimi rodinami, ktorí už spoločne negazdovali. Separácia sa prejavila i v tom, že každá žena mala svoje ohnisko (pec s jedným *pekárnikom*, ale dvoma platňami — *špahretmi*). Izbu mali tiež rozdelenú na dve polovice po dĺžke; po oboch stranách pri stene boli postele s postieľkami a *kasty* (truhly). Vpredu v kúte na jednej strane bol spoločný stôl, v protiahlom kúte zasa kachle. Pri kúrení sa rodiny po týždni vymieňali. Každá rodina drhla svoju polovicu dlážky. Na veľké sviatky, napr. na Vianoce, jedávali obe rodiny pri spoločnom stole, každá svoje jedlo na svojej polovici stola. Keď sa rodina staršieho z bratov veľmi rozšírila a dorástali mu deti, odkúpil od zadného suseda osobitne postavenú komoru, ktorú spoločnými silami s bratom prestavali na obytný dom. Dvor používali všetky tri rodiny spoločne, takže pri likvidácii obce nevedeli povedať, ktorá časť komu patrí. Podobná neurčitosť pri vlastníckych pomeroch dvorov sa vyskytovala častejšie.

Takéto typy súžitia jednotlivých rodín v Košických Hámroch sa na začiatku storočia vyskytovali veľmi často. Prvý spôsob bol historicky starší, vznikol ako dôsledok zákonov, obmedzujúcich rozšírenie intravilánu.¹³ Neskoršie zrušenie týchto zákonov však neprineslo úľavu sociálne slabším, ktorí tento spôsob súžitia tradovali ako jednu z možností bývania. V týchto spoločenstvách žili najviac dve aktívne generácie. Jestvujúca nadvláda staršej generácie vyplývala z organizácie práce, ktorá týmto donášala určité hmotné zlepšenie. „Tento dôsledok núdze bol čiastočne i východiskom z nej.“¹⁴ Druhý spôsob spoločného bývania bol novší, vznikol z nepriaznivých pomerov u niektorých sociálne slabších v období prvej republiky.

Oba spôsoby spoločného bývania — aj keď nie v takej vyhranenej podobe — sa znovu objavili i v súčasnosti ako dôsledok zastaveného vývoja, spôsobeného plánovanou likvidáciou obce. Objavil sa najprv ako sprievodný jav obmedzenej, resp. zakázanej výstavby nových domov, neskôr sa už chápal ako najefektnejší spôsob bývania vzhľadom na prí-

pravu budúceho domova, ktorá si bude vyžadovať isté finančné vypätie.

Život v dome bol úzko spätý s celkovou ekonomicko-spoločenskou situáciou. Každé zlepšenie i zhoršenie pomerov rodiny nechalo svoj odraz v nemalej miere aj v bývaní. Prejavilo sa to na vnútornej i vonkajšej dispozícii domu, na počte jeho obyvateľov, ich zvykoch, ako aj v strave a odievaní; teda na celkovom živote rodiny i hygiene bývania.

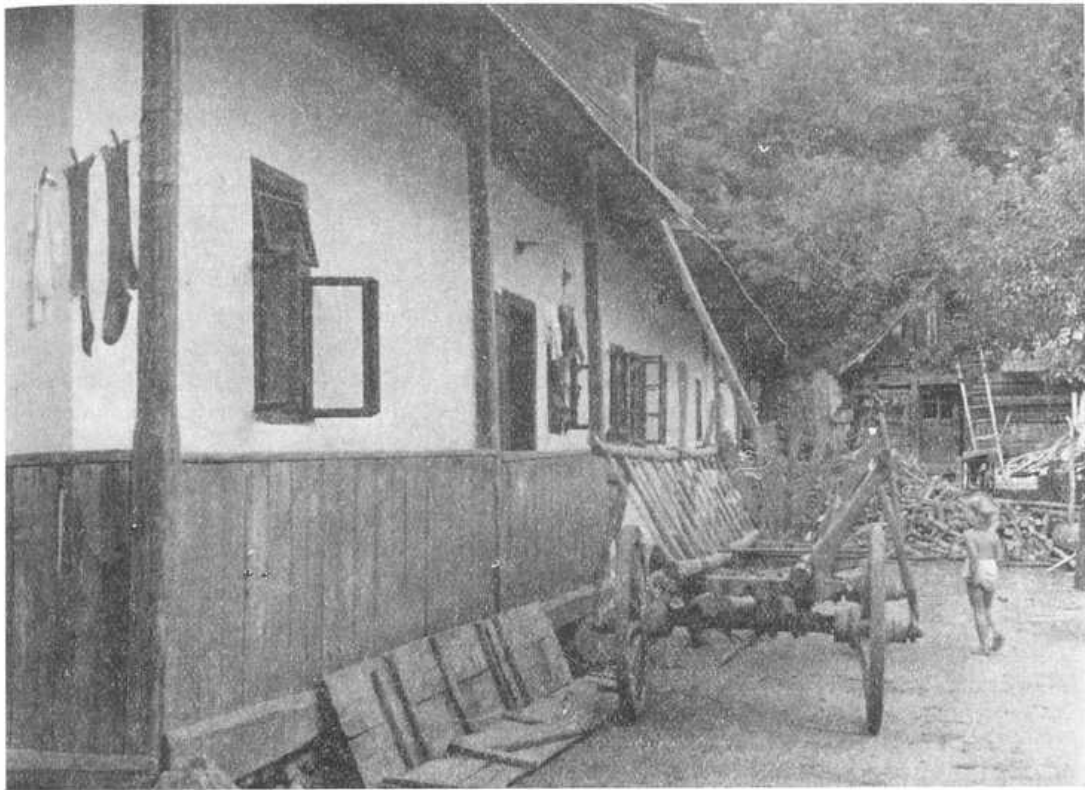
Asi do konca 30. rokov tohto stor. zohrávala pri výbere partnerov najdôležitejšiu úlohu príslušnosť k tej-ktorej dedínskej spoločenskej vrstve. Neskôr sa však stávali už aj prípady, že si gazdovský parobok vybral za ženu *pešarku* (dcéru želiara), ale bola to ešte nezvyklá udalosť. Sedliaci sa na to dívali asi takto: *Ta šumnu ženu sebe bereš, ale to do tanca, a ňe do roboti*. Želiari zase takto hodnotili dievča spomedzi seba: *Pešarka či na poľo, či na humno, to furt jedno. Gazdofska, to ľem varic, prejsc, nič inše ňe zna robic*. V skutočnosti boli obe tieto tvrdenia nadsadené. Po druhej svetovej vojne stratilo rozdelenie gazda-pešar svoje opodstatnenie. Mladí sa stali zárobkove nezávislými a tým aj spoločenská situácia vo výbere partnerov sa úplne zmenila. Manželstvá sa uzatvárali na základe vzájomnej sympátie mladých ľudí.

Interiér a jeho zariadenie

V predchádzajúcej časti sme uviedli, že najbežnejším typom domu v Košických Hámroch bol dom trojpriestorový. Z týchto troch priestorov najväčšia bola izba (*chiža*), ktorá prakticky do 30. rokov bola jedinou obývatelnou miestnosťou. Zariadená bola jednoduchým, účelným nábytkom, bežným na slovenských dedinách. V tradičnej hámorskej izbe bývala pec v kúte, po ľavej strane vchodu (zaberala plochu asi 1,5 × 2 m) a vykurovala sa z prikletu. Vzadu pri stene bol prípecek nazývaný *heľa*. Pec bola bielená, jej farba sa zhodovala s farbou izby. Po stranách ju obopínali jednoduché lavice bez operadla. Ešte na prelome storočia bol pri peci postavený aj *kominek*, kde sa pálili lúče —

¹³ Š. Janšák, *Slovensko v dobe uhorského feudalizmu*, Bratislava 1932, 74.

¹⁴ S. Švecová, *Vývoj bývania v Trnave pri Laborci*. Čs. etnografie, 4, 1956, 222.

Obr. 6. Vnútorná strana domu č. 45 s dvorom.

šepki, ktorými sa osvetľovala izba. S rozšírením petroleja sa kominek stáva zbytočným a vyhadzuje sa.

V kúte oproti peci medzi oknami stál stôl. Býval masívny a ťažký, voľne položený. Pri stene za stolom boli dve lavice s operadlami. Tesne nad nimi, v kúte, bola umiestnená trojhranná skrinka — *olmarijka*. Do nej sa ukladali rôzne vzácnejšie predmety rodiny a iné drobnosti (modlitebné knižky, pálenka a poháriky.) Keď boli v skrinke uložené i peniaze, zamykali ju na kľúč. Nad skrinkou bol umiestnený kultový kút s krížom alebo kalváriou,¹⁵ vždy vyzdobený papierovými kvetmi, prípadne i ružencom. Od kúta sa ponad okná tiahol na každú stranu rad sakrálnych obrazov (farbotlač), ktoré boli zavesené tesne pod povalou tak, že vrchný okraj obrazu bol od steny odklonený. Pod obrazmi boli zavesené dlhé rámy (*ram*), na ktorých viseli ozdobné kameňové taniere a krčiažky.

Popri stenách boli rozložené jednoduché

drevené postele na vysokých nohách, pod ktorými bývali zasúvacie lôžka — *poscielki na kolieskach*. Postele i poscielki boli vyplnené slamníkmi, na ktorých bola plachta z hrubého domáceho plátna. Pri dennej úprave postele položila sa na ňu vlnená, doma tkaná deka, zvaná (podľa vzorky) *očlasta plachta*; zakrývala pelast postele. V neďelu sa vymieňala za *štrafkastu plachtu*, ktorá bola utkaná z jemnejšej vlny a kúpenej priadze. Perina bola uložená vodorovne na postel a keďže bola krátka, vedľa nej sa uložili ešte dva *záhlavky* jeden na druhý. Ďalšie dva záhlavky (hlavnice) mali miesto na perine. V domoch, kde mali miesta pre parádnu postel, t. j. kde bol menší počet členov domácnosti, perina sa oprela o stenu, vedľa nej sa poukladali štyri záhlavky do výšky a piaty sa uložil na perinu. Tieto dva spôsoby ukladania perín súviseli s tradičnou izbou a drelichovými obliečkami.

Ďalším kusom nábytku v chyži bola truhlica — *lada*. Do 30. rokov bola

¹⁵ Košické Hámre boli katolíckou obcou. Kostol bol postavený r. 1778 a zasvätený sv. Krížu. Faru mali v Belej.

truhlica vlastne jediným kusom nábytku, ktorý prešiel zmenou. Čím bližšie k súčasnosti, tým sa truhlica stávala parádnejšou, mení sa v bielizník (*kasta*) so zásuvkou, resp. zásuvkami.¹⁶ Na konci minulého storočia dostávalo dievča do výbavy ešte kvetovanú ládu; začiatkom storočia sa jej farba mení na hnedú a robia sa na nej falošné zásuvky. Ešte vždy sa otvára zhora a preto jej starý názov ostáva.

Chyža bola v minulosti jediným obytným priestorom. Bývanie v jednej miestnosti si vyžadovalo určité rozdelenie. Každý manželský pár mal svoj kút, ktorý bol označený menom nevesty. Tam bola umiestnená posteľ s truhlicou, ktorá bola prínosom, osobným majetkom nevesty. Okrem uloženia nábytku nedal sa už priestor izby členíť.

V zime sa v izbe koncentroval celý život rodiny. Malé deti sa v nej hrali okolo pece alebo sedeli na prípecku, na *helí*. Matky priadli a priúčali svoje malé, už 7-ročné dcéry tkáčskym prácam. Pri tkaní sa nevesty striedali, a to vždy po utkaní jednej osnovy.¹⁷ Keď sa rozložili krosná, priestor izby sa ešte viac zmenšil, takže večer, keď sa k spánku zišla celá rodina (14 i viac osôb), chyža bola doslova preplnená. Preto v takýchto početných rodinách využívali na spanie každý kút. Spávali na posteliach, postieľkach, alebo priamo na zemi (na slame) a deti — najmä menšie — mnohokrát spávali na peci. Pre nedostatok perín sa jednotlivci prikrývali vlnenými dekami alebo handrovými pokrovcami, *rentarkami*. Spanie v takejto izbe ne-

bolo zdravé, ani pohodlné, preto bolo v lete rozšírené spávanie mimo chyže. Muži a mládeňci chodievali spať do humna na slamu, dievčatá na pôjd nad chyžou, kde sa ukladalo seno. Cez leto spávali v chyži len ženy s malými deťmi.

Hámorské ženy mávali po 12 až 16 detí. (Samozrejme, percento detskej úmrtnosti bolo veľmi vysoké).¹⁸ Časté tehotenstvo nebolo pre ženu príjemné, pretože po istý čas nemohla vykonávať prácu bez ťažkostí a prichádzali s ním nové, ďalšie povinnosti. Mnohokrát bola gravidita hanbou a tajila sa, dokiaľ to len bolo možné. Keď sa už tehotenstvo chýlilo ku koncu a žena dostala pôrodné bolesti, deti sa vyhnali z chyže von (alebo sa schovali pod perinu) a pre pôrodnú babicu sa ponáhľala svokra alebo švagríná, ktoré za pomoci ostatných domácich žien obstarali pôrod. Muž po babicu nikdy nechodieval, ešte aj dnes to mnohí považujú za zahanbujúce. Do pôrodnice sa chodievalo už za prvej ČSR, pravda, nie pri každom pôrode. Odchádzalo sa tam *jak už bolo na ostatním kolku*, t. j. keď už bolo veľmi zle. Po pôrode zavesili na hradu bielu plachtu, aby zakrývala posteľ rodičky, spravili kút (*kut*). Verili, že by *položníci* prišlo z očí, keby ju niekto videl. Okolo šestonedielky sa mohla pohybovať iba babica. Kútna plachta visela nad postelou aj cez krstiny, počas ktorých matka ešte musela ležať za plachtou.¹⁹ Po krste sa kút zrušil, ale šestonedielka sa ešte nesmela voľne pohybovať. Mohla chodiť iba po dome, pod holé alebo nesmela v žiadnom prípade. Po celý čas

¹⁶ Koncom 20. rokov sa objavuje v rodinách Američanov truhla z lešteného dreva. V 30. rokoch sa už bežne stretávame vo výbave dievčat s oboma druhmi truhlic (maľovanou i leštenou). Začiatkom 40. rokov je tu už iba leštená truhla.

¹⁷ Odev patril do osobného vlastníctva. Z toho vyplývalo právo a povinnosť každej ženy obliekať svoju rodinu (muža i deti). K tomuto účelu mala každá nevesta vydelený pozemok, na ktorom si sama zasiala svoje konope a ľan, sama ho pestovala a spracúvala až do formy odevu.

¹⁸ *Keď ešte nošeli dluhe vlasi hlopi i ženi, furt šla žena spac s hustočku na hlave, žebi v noci, keď andel z neba noši šemjačko, napoložil ho do hlopa. Inf. K. Rendová, 50. roč., babica.*

¹⁹ Pri prvom dieťati matka vybrala za krstnú mať ešte slobodnú priateľku. Otec volil krstného otca, ktorý mal byť tiež parobok. Tí istí krstní rodičia sa potom volali ku všetkým deťom. Okrem týchto, volali sa i *ku kerstu kmotri* — *dudkovo kmotri*, ktorých bývalo aj sedem. Pred desiatimi rokmi sa vžilo pravidlo, pozývať za krstných rodičov iba blízkych príbuzných.

Obr. 7. Košické Hámre — práca žien, vyvážanie hnoja.

šestonedelia sa nesmelo v izbe otvoriť okno, aby *cug* netrafil *položnicu* a *mamona* *dzecko* *nevičerala*. Na vádzky šla žena až vtedy, *keď už bola celkom sucha*. Po vádzkach sa už na ňu nevzťahovali žiadne zákazy; vrátila sa k bežnému spôsobu života.

V lete iba spoločné ranné a večerné jedlo sústreďovalo rodinu. Jedávalo sa v izbe, lebo iba tu bol stôl. Podávanie jedla bolo výsadou gazdinej. Ona vydela každému dieťaťu trochu jedla na drevenú misku, s ktorou sa potom utiahli niekde do kúta. Dospelým položila na stred stola spoločnú misu. Za stôl si mohli sadnúť iba dospelí muži; ženy a dievčatá smeli jesť len postojačky, zakaždým, čo si z misy nabrali jedlo, museli sa od stola vzdialiť (vraj na tri kroky).

S prestavbou a výstavbou nových domov v období prvej ČSR zmenil sa i vzhľad interiéru. Túto zmenu umožnil jednak vznik ďalšieho obytného priestoru, jednak nové rozdelenie rodiny. Vyhodením pece sa zväčšil aj samotný voľný priestor izby. Tradičný kultový kút sa zrušil, množstvo sakrálnych obrazov sa zmenšilo; ostávajúce sa vešali na

stenu bežným spôsobom. Pribúdali zarámované rodinné fotografie členov rodiny — obyčajne mladého, manželského páru. Zmenila sa i úprava postele. Počet vankúšov sa zväčšil. Drelichovú posteľnú bielizeň vystriedali obliečky z kanafasu pre bežné používanie, pre paradnu posteľ sa šili z bieleho plátna, na jednom okraji s výšivkou. Aj vlnenú *štrafkastu* *deku* na sviatky vystriedala biela plachta, vyšívaná, takže konečná úprava postele vyzerala takto: perina — plachta — tri hlavnice — perina — ďalšie tri hlavnice.

Zariadenie izby sa však radikálne zmenilo až po oslobodení. Dievčatá namiesto truhly začali dostávať do vena skriňu — *šifoner*, neskôr dve. I generácia dnešných päťdesiatnikov si začala kupovať nové zariadenie izby, ktoré pozostávalo obyčajne z dvoch postelí, skrine, stola a stoličiek. Tento nábytok — hlavne spočiatku — kupovali na starinárskom trhu v Košiciach. Na prikrytie podlahy sa začali používať doma tkané handričkové koberce. Ctižiadostou mladej generácie bolo mať kompletnú spálňu, ktorú dostávali dievčatá do výbavy namiesto

Obr. 8. Košické Hámre — práca žien, sadenie zemiakov.

niekdajšej lády.²⁰ Objavil sa už aj sektorový nábytok, tento je však umiestnený vedno so staronovým nábytkom rodičov. Doplnky tvoria rozličné mestské ozdoby predošlého štýlového obdobia, obohatené o prvky dedinského vkusu. S premiešaním starého a nového nábytku sa stretávame vo všetkých domoch, v ktorých žijú vedno dve dospelé generácie.

Druhý priestor v starých domoch tvoril priklet (pítvor). Bola to prostredná miestnosť domu s otvoreným komínom, zadymená (hoci bielená), studená a neobývateľná. V lete dostávala osvetlenie zvonka cez otvorené dvere, v zime jej dodával svetlo iba voľne horiaci oheň.

Voľné ohnisko bolo umiestnené na múriku — *palrjotke*, v ktorej bol i *pekarník*.²¹ Nad múrikom bol otvor na vykurovanie pece v izbe, nazývaný *čeluscie*.

Zariadenie prikletu bolo jednoduché a účelné. Okrem ohniska bolo tu iba náradie, ktoré potrebovali ženy k príprave jedla. V priklete bývali rozličné rámiky na riad, ďalej lyžičník — *ložník* na lyžice a varechy, sofnička na stene visiaca, rozličné háky na drevené ko-

Obr. 9. Košické Hámre — práca žien, kosenie ovsu ženou z rodiny, v ktorej nemajú muža.

²⁰ V roku 1959 pribudlo v obci 16 nových spální a 7 gaučových súprav. Údaj z obecnej kroniky.

²¹ V niektorých domoch bol pekárnik celý mimo prikleta, iba jeho čeluste ústili v priklete pod komínom.

Obr. 10. Košické Há mre — práca žien, mlátenie cepami (príprava slamy na povriesla).

rýtká, liatinové hrnce a iné kuchynské náradie. Bola tu i lavička na drevené nádoby na vodu (*kupi*), lavica, ktorá slúžila k príprave jedla namiesto stola. Dôležitým kusom nábytku bola truhlica na uloženie najbežnejších potravín, nazývaná *pajstruna*.

Ešte v prvých dvoch desaťročiach nášho storočia sa na voľnom ohni *pahrjotky* varila všetka strava pre celú domácnosť. Varenie jedla bolo najdôležitejšou z prác, ktoré vykonávala žena; k nemu patrila i vláda nad zásobami potravín. Miesto pri *pahrjotke* patrilo výhradne gazdinej. Postavenie ostatných žien — neviest v rodine v žiadnom prípade nebolo závideniahodné. Nevesta bola po dlhý čas iba ďalšou pracovnou silou gazdovstva. Ku peci sa nsmela vôbec priblížiť, pretože každý jej pokus o varenie by sa chápal ako snaha vystriedať svokru — gazdinú, čomu sa táto zväčša húževnate bránila. Napriek tomu mnoho dnešných 50—60-ročných žien sa dostávalo práve takýmto spôsobom k peci. Obyčajne nevesta využila svokrinu neprítomnosť a uvarila niečo nové, alebo prilepšila stravu, napr. podliala mäso vodou, doposiaľ tu nie veľmi rozšírený spôsob prípravy mäsa,

Obr. 11. Košické Há mre — práca žien, pradenie.

kým svokra ho len nasucho opekala, alebo nevesta dala viac bryndze, či masla na halušky, čo minulosťou vychované svokry nerobievali. Takto pripravené jedlá viac chutili a ostatní členovia domácnosti sa potom dožadovali, aby im varila nevesta. Len čo sa nevesta dostala k sporáku, jej postavenie sa zlepšilo.

Objavením sa sporáka (prelom 20. a 30. rokov), otvorený komín stratil svoje opodstatnenie. Široký komín sa zastropil, čím sa miestnosť oteplila a stala sa obytnou, a tým zmenila sa na kuchyňa.

Novovzniklá kuchyňa sa hneď využívala na bývanie. Nábytok z doterajšieho priketu sa obohatil o stôl a lavice na sedenie. Pri početnej rodine priniesli sem z izby aj posteľ. Po druhej svetovej vojne sa začal meniť aj vzťah kuchyne. Najprv pribúdali kredenc a stoličky (zo starinárskeho trhu), neskôr si kúpovali kuchynskú skriňu, prípadne i celú kuchynskú súpravu v nábytkárskom obchode.

Podávanie jedál a zvyklosti pri jedení prechádzali tiež vývojom. Jadenie sa prenieslo z chyže do kuchyne. Koncom prvej republiky už vo väčšine gazdovstiev jedol každý člen domácnosti osobitne zo svojej plechovej misky. V posledných pätnástich rokoch sa pod vplyvom rodinných príslušníkov, pracujúcich v meste a stravujúcich sa v závodných jedálňach, rozšíril nový spôsob stolovania. Porcelánové taniere vymenili plechové misky, pri jedení sa začali používať aj kompletne príbory.

Tretí priestor domu — komora bol vo všeobecnosti studený a slúžil na uskladnenie zbožia (v susedkoch, nazývaných *štoki*), bežných potravín a rozličného domáceho náradia.

Komora bola jediný priestor domu, ktorý sa vo svojom účele a zariadení nezmenil ani prestavbou a výstavbou nových domov v 20. rokoch a zachoval si pôvodnú podobu až do súčasnosti.

Hygiena domu

Na udržiavanie čistoty v dome a na jeho okolí sa — najmä v minulosti — nekládol zvláštny dôraz. Podobne zanedbávaná bola i osobná hygiena. Vyplývalo to — okrem iných príčin — aj z toho, že na udržiavanie

čistoty nebolo v pracovnom týždni času, ani možnosti.

Až v sobotu sa pracovná náplň dňa zamerala aj na všeobecnú očistu, čo patrilo k príprave na deň pracovného pokoja — na nedeľu. Hlinená dlážka sa udržiavala tak, že ju raz do týždňa — v sobotu — niektorá zo žien premazala zriedenou mastnou hlinou; v týždni sa potom už len raz do dňa zamerala. Sobotnou prácou dospievajúcich dievčat bolo zametanie priedomia; muži zase upratali hospodársky dvor. K prácam žien patrilo aj bielenie; každú sobotu si gazdiná obielila pahrjotku. Bielenie celého domu sa robilo v septembri, pred hodami, prípadne podľa potreby aj inokedy. Obľúbenými farbami boli odtiene belasej, žltá a biela; riedená hlina a čerň sa používali na podmurovku.

Zmena v udržiavaní čistoty domu nastala až vznikom kuchyne (hlinenú podlahu vystriedala dlážka), do ktorej sa preniesol i celý denný život domácnosti. Izba sa používala už iba na spanie a tak sa mohla udržiavať vo väčšej čistote, ktorá neskôr umožnila i prestieranie kobercov na dlážku. Kuchyňa i naďalej zostávala až do súčasnosti v pracovnom týždni bez kobercov. Iba v sobotu večer, keď sa už dlážka vydrhla, i tu sa prestreli koberce.

Z á v e r

Záverom možno konštatovať, že bývanie roľníckeho obyvateľstva v Košických Hámroch prešlo v tomto storočí tromi etapami vývoja, v ktorých sa odrážal celkový politicko-ekonomický vývoj Slovenska.

V prvom období — do roku 1918 — nachádzame tradičnú roľnícku kultúru viacej neporušenú. Tradované formy bývania v jedinom priestore (*chyži*) sa vcelku zachovávali v nezmenenej podobe. Ich charakter ovplyvňovali okolnosti vzniku obce a zamestnanie obyvateľstva; obec bola košickým domíniom, avšak geograficko-ekonomicky patrila skôr k oblasti spišského Rudohoria, ktorého bola najvýchodnejším výbežkom.

Druhé obdobie je ohraničené dvoma vojnami. Je to etapa, v ktorej dôsledkom náporu kapitalizmu došlo k zlomu v doterajšom pomalom vývoji slovenského vidieka. V Košických Hámroch sa to prejavilo všeobecne

prestavbou a výstavbou nových domov, ktorá viedla k vzniku ďalšieho obytného priestoru — kuchyne. Ináč tento časový úsek môžeme charakterizovať ako obdobie dezintegrácie tradičnej kultúry.

Tretie obdobie sa začína koncom druhej svetovej vojny, kedy nová spoločenská situácia umožnila a podmienuje proces nivelizácie

rozdielov medzi dedinou a mestom. Tento proces bol však v Košických Hámroch narušený hroziacou likvidáciou obce. V bývaní sa to prejavilo tak, že sa nezväčšovala obytná plocha (vzhľadom k rastúcemu počtu obyvateľstva — regresívny prvok) a radikálne sa zmenilo iba vnútorné zariadenie domu.

A PROPOS DE L'HABITATION À KOŠICKÉ HÁMRE

Résumé

L'article est une chapitre extraite de la monographie qui était fait comme la dissertation.

Les recherches pour le travail étaient fait en 1964 à l'instigation de la construction d'un barrage qui devrait inonder la commune. Le matériel du travail est limité en gros par les années octogénaires du dernier siècle et de l'autre part par nos temps, c. à d. par la perte de la commune. Les habitants de la commune étudiée étaient de l'origine (du 18e siècle) paysans, mais ils travaillaient aussi dans une forge locale. Malgré cela toute la culture restait d'un caractère paysan ce que prouvait aussi la division des espaces dans la maison et des dépendances. Le type fondamental représente la maison avec trois espaces (dont un est la chambrette, *komora*). La maison n'a changé ni au cours du XXe siècle. Ce qui a changé c'était l'emploi des pièces.

L'habitation et la vie de la maison étaient étroitement liées à la forme de la famille. La plus vieille forme de la famille en vie encore au commencement de notre siècle était la famille dit élargie (grande famille), dans laquelle les parents avec leurs fils et leurs familles faisaient l'unité économique. La ségrégation de telle famille s'était réalisée avant l'obtention de l'âge adulte de la troisième génération, d'habitude la famille du fils aîné restait avec les parents. L'influence de la forme de famille à la vie dans la maison est illustré par les exemples concrets.

L'autre part du travail est consacrée aux divers espaces de la maison, à leur immeublement et à leur fonction à la période

étudiée. Le plus grand espace de la maison était la chambre (*chiža*) avec la four qui était chauffée de la pièce située au milieu de la maison (*priklet*) et qui était en même temps la pièce unique qu'on pouvait habiter. L'immeublement essentiel de la chambre était la table avec les bancs; chaque couple conjugal avait son coin (*kút*) avec un lit et avec un bahut, signé du nom de la jeune mariée. En hiver toute la vie de la famille s'y concentrait et tous ses membres (parfois 14 gens) y dormaient. En été ne dormaient dans la chambre que les femmes avec des petits enfants et les vieillards. Les autres membres de la famille dormaient dans les dépendances (le grenier, la grange). En été c'était le repas du matin et du soir qui unissait la famille dans la chambre. Environ 1920—30 on a éliminé le feu et la cheminée ouverte de la deuxième pièce de la maison (*priklet*). Ainsi se formait une cuisine qui est devenue un nouveau espace habité où on a transmis quelques fonctions de la chambre. La chambre est devenue une pièce plus représentative. La vie quotidienne s'est concentrée dans la cuisine. Le troisième espace de la maison, la chambrette (*komora*) est restée jusque nos jours une pièce froide et servait comme le dépôt pour les aliments. La chambrette était la pièce unique de la maison qui n'a changé ni fonction ni l'immeublement même au cours de notre siècle.

L'autre changement dans l'habitation à Košické Hámre culmine au moitié de notre siècle quand l'immeublement de la maison change radicalement. Ce n'était que la liquidation future de la commune qui a empêché

l'agrandissement de la surface locale. De point de vue de sociologie est surtout intéressant le matériel de cette période, laquelle on peut caractériser comme une période d'une désagrégation sociale-psychique et finalement d'une destruction effective de la commune. C'est une preuve évidente du phénomène comment la commune détermine ses habitants et comment elle est déterminée par eux. Ce lien réciproque destine aussi la conjoncture et la chute tous les deux facteurs directs, c. à d. la commune et les habitants au profil historique entier.

L'article traite aussi l'immeublement, sa dislocation ainsi que la hygiène de la maison. Le travail s'intéresse aussi à la position de la femme dans la famille et aux travaux

féminins dans la maison, laquelle on peut considérer comme une maison paysanne-ouvrière.

Illustrations: 1. Košické Hámre, la partie d'une rue avec les maisons maçonnées, bâties après la première guerre mondiale. 2. Le développement du plan de la maison maçonnée nr. 57—58. 3. La division des espaces dans la maison maçonnée nr. 138. 4. La maison maçonnée du 1925. 5. Les étables et les chambrettes maçonnées communes appartenant à trois frères, bâties en 1924. 6. La vue de la partie intérieure de la maison nr. 45. 7.—11. Košické Hámre, les travaux des femmes: le transport du fumier, la plantation des pommes de terre, la fauche, le battage avec les fléaux, le filage.

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ
Журнал Словацкой Академии Наук
Год издания XVII, 1969, № 1
Издаётся четыре раза в год
Издательство Словацкой Академии Наук
Редакторы Д-р Божена Филова и Д-р Вера Носáльова
Адрес редакции Братислава, Клеменсова 27

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE
Zeitschrift der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Jahrgang XVII, 1969, Nr. 1. Erscheint viermal im Jahre
Herausgegeben vom Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Redakteure Dr. Božena Filová und Dr. Viera Nosáľová
Redaktion Bratislava, Klemensova 27

SLOVAK ETHNOGRAPHY
Journal of the Slovak Academy of Sciences
Volume XVII, 1969, No. 1.
Published quarterly by the Slovak Academy of Sciences
Managing Editors Dr. Božena Filová and Dr. Viera Nosáľová
Editor Bratislava, Klemensova 27, Czechoslovakia

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE
revue de l'Académie slovaque des sciences
Anné XVII, 1969, No. 1. Paraît quatre fois par an
Aux Editions de l'Académie slovaque des sciences
Rédacteurs: Dr. Božena Filová et Dr. Viera Nosáľová
Rédaction Bratislava, Klemensova 27

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS
Časopis Slovenskej akadémie vied
Ročník XVII, 1969, číslo 1. — Vychádza štyri razy do roka
Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka Dr. Božena Filová

Výkonný redaktor Pavol Stano

Redakčná rada: prof. Dr. Rudolf Bednárík, Dr. Soňa Burlasová, Dr. Emília Horváthová,
Dr. Soňa Kovačevičová, Dr. Jaroslav Kramařík, Dr. Michal Markuš, doc. Dr. Ján Michálek,
Dr. Ján Mjartan, Dr. Štefan Mruškovič, doc. Dr. Ján Podolák

Technická redaktorka Ladislava Haplová

Redakcia: Bratislava, Klemensova 27

Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin
Jednotlivé číslo Kčs 13,50, celoročné predplatné Kčs 54,—
Výmer PIO 2385/49-III/2

Rozširuje Poštová novinová služba, objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Gottwaldovo nám. 48, Bratislava. Možno objednať aj na každej pošte alebo u doručovateľa. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII.